

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

ПРИМЈЕРИ РАЗВОЈА АЛОНИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ПРИЛОГ СРПСКОЈ ОНОМАСТИЦИ)

Апстракт: У раду се указује на појаву развоја алонима, тј. ликова личних имена страног поријекла. Њихова појава условљена је различитим путевима којима у домаћи ономастикон доспијева иста страна ономастичка јединица (преко језика-посредника). Уколико се не препозна, јавља се опасност да се различити ликови исте јединице третирају као потпуно различите ономастичке јединице.

Кључне ријечи: лично име, језик-посредник, алоним, српски језик, ономастика.

Антропонимија, као дио ономастике који се интересује за именовање лица, поред описивања историје постанка имена, њихове мотивисаности – немотивисаности, а самим тим и семантике, као задатак има и њихову класификацију. Лична имена, која су примарна антропонимска категорија, најчешће се класификују према поријеклу, па се тако разликују имена словенског поријекла, грчког, латинског итд. Уколико су у питању словенска имена, она се могу даље дијелити у групе у зависности од тога да ли су двокомпонентна (типа *Владимир*), (семантички) трокомпонентна (типа *Радослав*), хипокористичка (типа *Милош*) и сл.

Међутим, имена страног поријекла у српски ономастикон доспијевала су различитим путевима, често преко језика-посредника. Уколико је пут ономастичке јединице био посредан, то значи да је она најприје морала претрпјети прилагођавање језику-посреднику, а потом и српском језику. Тако се крајњи лик све више удаљавао од оног изворног и неријетко деформисао до непознатљивости. Међутим, ствари

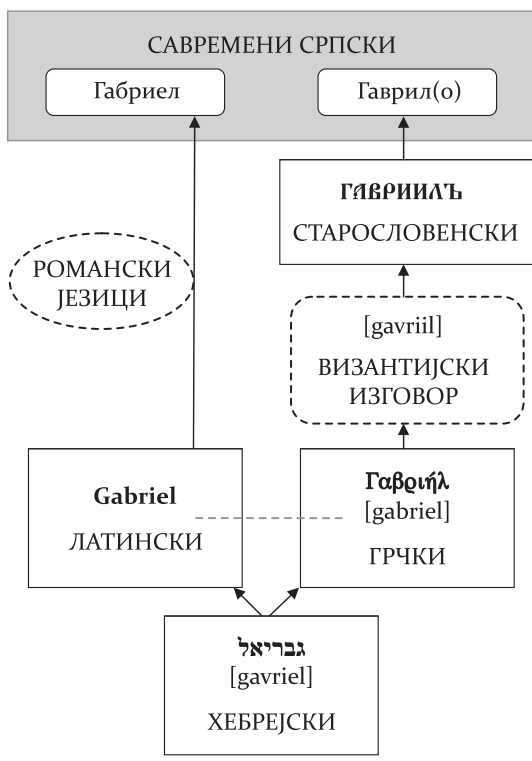
се додатно компликују ако једна те иста ономастичка јединица у трећи језик доспије преко више језика-посредника. Тада се и јавља у више ликова, који се често не разумијевају као иста, већ као различите ономастичке јединице.

Будући да за овакве примјере у литератури не постоји одговарајући термин, за потребе овог рада у употребу ћемо увести термин алоним.¹ Сачињен је по угледу на постојеће лингвистичке термине 'алофон', 'алограф' и 'аломорф', којим се именују различите (контекстуалне) варијанте фона, графа и морфа. Аналогно томе, алонимом се овдје именују различите варијанте једног те истог личног имена страног поријекла. Овакве варијанте настају из низа различитих разлога који су условљени путањом којом се лично име кретало.

¹ Будући да термин *алоним* у основи има латинско *pōmen* ('име'), очекивани облик би био 'алономен', којим би се означиле варијанте једног те истог личног имена страног поријекла, али ради саобразности са већ постојећом ономастичком терминологијом (*антропоним*, *фитоним* и сл.) предлажемо наведени облик.

Примјери развоја алонима у српском језику (прилог српској ономастици)

Нису, дакле, у питању примјери типа *Горан – Горјан, Дане – Данко* и сл., у којима се варијанте властитог имена добијају помоћу исте мотивационе ријечи, али различитим средствима (у овом случају суфиксима) који не мијењају њихову семантику. У питању су варијанте типа *Габриел – Гаврило* (у савременом језику учесталији је женски облик *Габриела*), које су као већ уобличене преузете са различитих извора, а у ствари су једно име. Иако имају различите ликове, семантика им је иста.

Примјер властитог имена *Гаврил(о)*

Старохебрејски (библијски) ономастикон незаобилазан је елемент у изучавању српског антропонимског система, будући да су библијски списи били (и јесу) религијско-културолошки темељ цијелокупног хришћанског свијета, па тако и словенског, којем Срби припадају. Готово сва библијска имена мотивисана су и њихова семантика је углавном позната. Уопште, имену се у вријеме настајања *Светог писма* прида-

вао велики значај. Знати нечије име значило је загосподарити њиме, а име је схватано као сама личност, тако да не постоји оно што није именовано (Ракић 2004: 358). И *Нови завјет* је продужио са таквим разумијевањем имена, а то се најбоље огледа у имену Господњем. *Исус* (Ἰησοῦς) јесте грчки облик хебрејског יְהוֹשֻׁעַ [j^hoʃua], што значи 'спаситељ'. *Христос* (Χριστός) јесте партицип глагола χρίω ('помазујем'), са значењем 'онај помазани', тј. 'помазаник'. Дакле, име је одраз онога што он јесте – Спаситељ и Помазаник Божји.

Библијска имена, како она старозавјетна тако и она новозавјетна, нашла су свој пут до ономастичких система многих језика, али углавном посредно. Најзначајнији посредници су били грчки и латински језик. *Нови завјет*, као и дијелови *Старог завјета* писани су грчким језиком, и то оним κοινή [kojne/kini] – „општим“ грчким. Најстарији (и најбољи!) превод цијелокупног старозавјетног текста на грчки језик потиче већ из 3. вијека п. н. е. и познат је као *Превод седмдесеторице* или *Септуагинта* (LXX). Иако не најстарији, Јеронимов превод *Светог писма* на латински језик (4. вијек), познат као *Вулгата*, брзо је постиснуо остале преводе и наметнуо се као 'канонски' у кругу западног хришћанства. Тако су оригинални новозавјетни текст, *Септуагинта* и *Вулгата* путеви којима су хебрејски библијски антропоними прешли у друге ономастичке системе.

Угледање на један или други извор врло је лако провјерити. Већ ликови *Христос – Крист* указују на упућеност на оригинални новозавјетни (дакле,

грчки) текст,² с једне стране, и латински текст,³ с друге.

Кључни чинилац у формирању алонима од имена хебрејског поријекла, а која су преузета посредством грчког језика, јесте промјена у фонетској вриједности неких грчких гласова. До ње је дошло у средњем вијеку, када се развио тзв. византијски изговор. Вокалски систем је упрошћен, а дошло је и до промјене фонетске вриједности неких сугласника (ODB 1991: 1668). То значи да су се антропоними, а и друге ономастичке категорије (топоними, на примјер), приликом преузимања из хебрејског испрва колико-толико фонетски подударали са оригиналом (јер су хебрејски антропоними просто транскрибовани на грчки, уз све потешкоће због неподударности гласовних система, и обликовани у складу са грчком деклинацијом). Али с временом је до промјена дошло у грчком језику, тако да су се транскрибоване ријечи сада почеле читати другачије, што је условило и удаљавање антропонимских ликова од оног изворног на фонетском плану.

Као примјер ће послужити топоним *Витлејем*. Хебрејски топоним בֵּית לֶחֶם [bet lehem] сачињен је од ријечи בֵּית [bet] ('кућа') и לֶחֶם [lehem] ('хљеб'), и значи 'кућа/дом хљеба'. У *Септуагинти* стоји Βηθλέεμ, што је фонетски приближно оригиналу, јер се изговарало као [bethleem].⁴ Међутим, када се изго-

вор промијенио (Tonnet 2003: 51–53; Allen 1987: 30, 70), Βηθλέεμ се читало као [vitleem], како је преузето и у старословенском, те су посвједочени облици **ВИТЪЛѢЕМЪ** и **ВИФЛѢЕМЪ** (у којем се чува и тита (Ѡ < θ) из оригинала), али и неколико других облика (*Старославјански словарь* 1994: 116). У савремени српски језик доспио је овај старословенски облик, али са разбијеним хијатом, тако да данас постоји *Витлејем*.

У Јеронимовом преводу на латински језик такође је забиљежен лик *Bethleem* (како данас биљеже многи европски језици, углавном романски: фр. Bethléem, ит. Betlemme, рум. Betleem), али будући да је *Вулгата* доживјела неколико корекција, усталила се употреба (исправнијег) лика *Bethlehem*, који се пренио у неке савремене језике (енг. Bethlehem, њем. Betlehem). Говорници српског језика римокатоличке вјероисповијести готово су досљедно прихватили, вјероватно под утицајем њемачког језика, облик *Бетлехем*.

Иако је као примјер узет топоним, послужио је као згодна илустрација којом се указало на неколико чињеница: ономастичке јединице хебрејског језика преузимање су посредно; грчки и латински језик најзначајнији су преносиоци ономастичког материјала; у зависности од културолошког утицаја јавља се грчки или латински лик хебрејске ономастичке јединице. Ове чињенице послужиће као основа у анализи сљедећег примјера, којим се показује могућност увођења нове нијансе у поступку класификације антропонима страног поријекла у српском језику.

Имена *Данијел* и *Данило* данас се најчешће схватају као два различита

ницима који семитске језике уче као стране они знају бити велики проблем, а најчешће их је и тешко разликовати. Некада се једва и примјећују. Но чудно је што Грци врло тврди сугласник π (хет) из בֵּית [lehem] нису транскрибовали, иако су имали бар приближно слични грчки аспировани гутурал χ (хи) [h].

2 Наравно, у савременом српском је то угледање посредно преко старословенског (**ХРИСТОСЪ**), у којем је преузет грчки облик, што је и природно будући да су преводиоци – Свети Ђирило и Свети Методије – говорници грчког језика. Но упркос томе, говорници српског језика римокатоличке вјероисповијести инсистирају, под утицајем западног обреда и латинског језика, на облику *Крист*.

3 *Крист* је морфолошка прилагодба латинског *Christus*. Одбачен је латински наставак за номинатив јединице -us, а на његово мјесто је дошао домаћи нулти наставак у номинативу: *Крист-ѿ*.

4 Семитске језике иначе карактеришу грлени гласови, нарочито они слични нашем х. Говор-

имена истог поријекла. Међутим, у питању је исто име, тј. и *Данијел* и *Данило* јесу алоними основног облика *Даниел*. Неријетко се дешава да се имена добијају „суплетивну“ семантику, нарочито она страног поријекла која се на фонетском плану подударују са неком јединицом с којом се могу довести у везу у језику у који су прешла. На примјер, народна етимологија у имену *Данило* није могла препознати хебрејски коријен, нити бар приближно наслути његово значење. *Дан-* је схваћено као да је мотивисано српском именицом 'дѧн', а не обликом דן [dan], што је 3. лице презента и прошлог времена хебрејског глагола לדון [ladun] ('судити'). Разлог лежи у фонетском поклапању овог облика и домаће ријечи. Из тога произлази чињеница да имена *Данко* и *Данило* нису варијанте са истим значењем, јер је прво име словенског поријекла са потпуно прозирном семантиком, а друго име је хебрејског поријекла, а говорницима српског језика (који не познају хебрејски језик) семантика није прозирна. Тако се долази до чињенице да се имена *Данко*, *Дане* и сл. морају посматрати одвојено у односу на имена *Данил*, *Данило*, *Даниел* и *Данијел*, која су алоними хебрејског оригинала и развојни пут им се у потпуности дѧ реконструисати.

Наиме, хебрејско име דניאל [daniel] припада скупу теофоричких имена,⁵ која су честа у хебрејском ономастикону. У формалном погледу, може се посматрати као трокомпонентно (דני-אל [dani-el]). Прва компонента (דני-) јесте, као што је већ поменуто, 3. лице презента и прошлог времена хебрејског глагола לדון [ladun] ('судити'). Друга компонента (-י-) јесте творбени интерфикс. Трећа компонента (-אל) јесте име Божје Ел, по чему се ово име и сврстава међу теофоричка имена. Познато је да Јевреји избјегавају да изговоре име Божје које је открио

Мојсије на Синају: „А Мојсије рече Богу: ево, кад отидем к синовима Израљевијем, па име речем: Бог отаца ваших посла ме к вама, ако ми реку: како му је име? шта ћу им казати? А Господ рече Мојсију: ја сам онај што јест. И рече: тако ћеш казати синовима Израљевијем: који јест, он ме посла к вама“ (Изл. 3, 13–14). Из одговора „ја сам онај што јест“ (אֲנִי אֲשֶׁר אֲהִיֶה [ehjeh ašer ehjeh]) изведен је свети тетраграм יהוה [jahve],⁶ који је био свето име Божје и није га нико смио изговорити до првосвештеник, и то једном годишње – на велики Дан помирења. Стога се поред овог имена у *Старом завјету* јављају имена која су се смјела изговарати: אדוני [adonaj] ('мој Господ велики'), אלהים [elohim] ('богови'),⁷ אלוה [eloah] ('Бог'), אל [el] ('Бог'), אל שדי [el šadaj] ('Бог свемогући') и сл. Због своје краткоће Божје име אל [el] нарочито је било погодно да уђе у састав теофоричних имена, што је случај са דני-אל [dani-el]. Дакле, у питању је теофоричко име које значи 'Бог ми суди', 'Бог ми је судио', тј. Бог је мој судија. Захваљујући старозавјетној *Књизи про-*

⁶ Неправилно читање овог тетраграма као [jehova] усталило се и у српском језику. До забуне долази јер су вокали који су додани испод овог имена (познато је да хебрејски језик не биљежи вокале, већ су они накнадно додани у виду тачкица, цртица – тзв. масоретски текст) припадали именици Адонај. Разлог је познат – жељело се упутити на то да се приликом читања ово име има и изговорити као [adonaj] ('господ'), да се не би починио гријех изговарајући свети тетраграм [jahve]. Дакле, иако је у тексту стајало יהוה [jahve], читало се [adonaj]. Нпр. „Тај њихов Бог, Јехова, Елохим, острвио се на човечанство [...]“ (Данило Киш, *Симон чудотворац*); „Шта су раздаљине / између људи и Јехове [...]“ (Десанка Максимовић, *За богове*); „Јехова је прогнао Адама и Еву не само због непослушности [...]“ (Зенон Косидовски, *Библијске легенде*. Превео Јован Јовановић. Агенција Тривић, Београд, 2002, 26)

⁷ Нпр. „И кад је тај наш несрећни предак, гоњен радозналешћу, хтео да се домогне тог плода, шта је учинио тај њихов, тај ваш Елохим, тај ваш Праведни, Велики, Свемогући?“ (Данило Киш, *Симон Чудотворац*)

⁵ Имена која у свом саставу имају Божје име (типа *Кристијан*).

рока Данила, како је преведена на српски језик, могуће је пратити настањак овог алонима.

Поменути грчки превод *Септуагинта* (LXX) настао је у Александрији у вријеме фараона Птолемеја Филадельфа (258–246. п. н. е.), на чији захтјев су списи и преведени. Наслов старозавјетног списка (а самим тим и лично име), који је у хебрејском просто דָּאֲנִיֵּל [daniel], транскрибован је на грчки и добио облик Δανιήλ. Фонетска вриједност грчког облика приближна је хебрејском узору. Евентуална неслагања била су могућа на прозодијском нивоу, јер су системи наглашавања у хебрејском и грчком различити. Углавном, добијен је најбољи облик који је било могуће постићи транскрибовањем.

Δ	α	ν	ι	ή	λ
[d]	[a]	[n]	[i]	[ē]	[l]

Како се и види, у питању је транскрипција која чува основни фонетски лик имена, те га прилагођава грчком писму. На овај начин изворно хебрејска ономастичка јединица постала је саставни дио и грчког ономастикона, те је даље пратила промјене у грчком језику.

До промјена је дошло, како на морфолошком тако и на фонетском плану, чему свједочи и најпростије поређење новогрчког и класичног или кинигрчког језика. У анализи настанка алонима пажња ће бити усмјерена на фонетске промјене, и то (ради сажетости) конкретно на оне које се буду тицале наведених примјера.

Глас ета (η) имао је вриједност дугог е [ē], како је и означено у примјеру. Међутим, с временом се његова вриједност промијенила, тако да више није била [ē] већ [i] (Allen 1987: 70).⁸ На гра-

8 Примјер којим се можда најлакше илуструје ова појава јесте подвојено изговарање имена главног града Грчке – од класичног Ἀθῆναι [athēnai], како је прешло и у латински

фичком плану ништа се није мијењало, али на плану акустике добијено је [daniil]:

Δ	α	ν	ι	ή	λ
[d]	[a]	[n]	[i]	[i]	[l]

Дакле, алоним се развио на врло једноставан начин. Будући да је овакав изговор карактерисао грчки језик у периоду када су са њим у додир дошли Словени, није ни чудо што се у старословенском јавља само облик ДАНИИЛЪ (*Старославјанскиј словарь* 1994: 183), са наставком којим је прилагођен старословенској деклинацији (али је на фонетском плану основа истовјетна грчкој):

Δ	α	ν	ι	ή	λ
[d]	[a]	[n]	[i]	[i]	[l]
Д	Я	Н	И	И	Л Ъ

Исто тако, лик *Данило* је само каснија прилагодба другом деклинационом обрасцу. Стога никако не стоји тврдња Петра Скока, који каже да је лично име *Данило* настало „са замјеном хебрејског дочетка са нашим хипокористичким -ило, тип *Момчило*“ (Скок 1971: 381).

У новије вријеме оснажио је утицај језика који у ономастичкој основи имају латински систем, тако да се и у српском ономастикону појавило лично име *Данијел*. Оно је, наравно, примљено посредно, преко читаве струје латинских утицаја. Додуше, у питању су два алонима хебрејског оригинала – *Даниел* и *Данијел*, што је верзија у којој је хијат разбијен на већ у српском језику опробан начин (какав је чест у некњижевним облицима типа 'замолијо', 'бијо' и сл.).

(Athēnae), па тако и у многе европске језике, до средњовјековног и савременог Ἀθῆνα [athina], како је дошло у српски.

Примјери развоја алонима у српском језику (прилог српској ономастици)

Када се сведе рачун, остаје (бар колико је овдје срачунато) да је у српском језику присутан облик *Даниел*, који је најближи хебрејском оригиналу, као и алоними *Данијел*, *Данил* и *Данило*. Чак и уколико се не искористи предложена терминологија, упутно је знати да је *Данил* само фонетски лик имена *Даниел*, а не домаће име мотивисано ријечју 'дѧн', или именовање настало преобразбом имена страног поријека помоћу домаћег хипокористичког суфикса, како је мислио Петар Скок.

На показани начин могу се објаснити бројни фонетски ликови у савременом српском језику, како антропоними тако и топоними, али и друге језичке јединице. На примјер, откуда *Омир* у савременом српском језику (најчешће међу богословима), а како се може видјети и у старословенским текстовима – **ОМИРЪ** (*Старославјанскиј словарь* 1994: 41)? *Омир* би био алоним грчког *Хомерос*. У класичном грчком постојали су надредни знаци познати као *спиритуси* или *хакови*, и то *spiritus asper* (´) и *spiritus lenis* (˘). *Spiritus lenis* се није читао (али се морао писати), а *spiritus asper* се изговарао слично српском *х*. Међутим, и његов изговор се с временом изгубио (Allen 1987: 53) и отуда варијанте типа 'хисторија' – 'историја', јер потичу од грчке ријечи са *spiritus asper*-ом – *ἱστορία* [(h)istoria] (у латински је прешао облик *histōria*, који је даље утицао на друге европске језике). Исти разлог је условио и појаву антропонимског лика (алонима) **ОМИРЪ** у старословенском језику, као и у српском језику:

	Ϝ	μ	η	ϑ	ο	ς
1°	[ho]	[m]	[ē]	[r]	[o]	[s]
	↓		↓			
2°	[o]	[m]	[i]	[r]	[o]	[s]

Старословенски облик настао је одбацивањем грчког наставка за номи-

натив -ος, а додавањем старословенског -Ъ: Ϝμηϑ-ος > Ϝμηϑ- [omir] > **ОМИР**- (+ -Ъ) > **ОМИРЪ**. Због тога је лик *Омир* и насловљен као фонетско-морфолошки алоним, јер се од примарног облика удаљио због фонетских (промјене у фонетској вриједности) и морфолошких (прилагођавање словенској деклинацији) промјена. Слично томе, спорадично се чује и *Ира* (за име богиње Хере; од Ϝρα [hera]/[ira], а по већ појашњеном обрасцу); исто тако варирају *Хераклије* – *Ираклије*, *Еврипид* – *Еурипид* итд.

Као што су наведени примјери и показали, имена страног поријекла могу задобити различите облике, али их и даље ваља третирати као варијанте једног имена, а не независне ономастичке јединице. Овакве појаве нису бројне, али се у изучавању ономастичког инвентара једног језика морају узети у обзир, нарочито када су у питању генетски несродни језици, као што је примјер српског и хебрејског. Уколико се на њих не обрати пажња, примјери са домаћег говорног подручја типа *Бат Шеба* – *Витсавеја* и даље ће се сматрати независним ономастичким јединицама, што свакако нису.

Извори

1. *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (1997), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
2. *Novum Testamentum Graece* (2006), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
3. Сенц, Стјепан (1910), *Грчко-хрватски рјечник*, Загреб.
4. *Septuaginta: id est Vetus Testamentum graeca iuxta LXX interpretes* (duo volumina in uno) (1979), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
5. Скок, Петар (1971), *Етимологијски рјечник хрватскога или српског језика*, књига 1, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
6. *Старославјанскиј словарь, по рукописям X–XI веков* (1994), Москва: Русский язык.

Данијел Дојчиновић

7. Шомло, Ана (2007), *Хебрејско-српски речник*, Београд: Јасен.

Литература

1. Allen, Sidney (1987), *Vox Graeca: a guide to the pronunciation of classical Greek*, Cambridge: Cambridge University Press.
2. Ракић, Радомир (2004), *Библијска енциклопедија I*, Србиње–Београд:

Диховна академија Светог Василија Острошког.

3. *The Oxford Dictionary of Byzantium* (1991), volume 3, New York–Oxford: Oxford University Press.
4. Tonnet, Henri (2003), *Histoire du grec moderne: La formation d'une langue*, Paris: Langues & Mondes – L'asia-thèque.

SOME EXAMPLES OF DEVELOPMENT OF ALLONYMS WITHIN THE SERBIAN LANGUAGE (CONTRIBUTION TO SERBIAN ONOMASTICS)

Summary

This paper deals with the processes of allonym development, that is, forms of proper names of foreign origin. Their existence is a result of different ways through which the same onomastic unit (through mediator language) is linked to Serbian onomastics. Unless this unit is recognized, there is a danger of different forms of the same unit being treated as entirely contrastive onomastic units.

daniyel.dojcinovic@unibl.rs